

*Bilmek
ya da
Bilmemek:
Sorun
Nerede?*

Evrimsel Yaklaşımın Işığında Bilim ve Felsefe

Yaman Örs
A.Ü.Tıp Fakültesi
Deontoloji Bölümü

BİLİM ve Bilgi kavramlarında olduğu gibi Bilmek için de yerine göre çok değişik temel yaklaşımların, buna bağlı olarak da değişik tanımların söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Bilmek kavramı şu iki temel nokta vurgulanabilir:

Dünyayı, evreni, onda olup bitenleri anlamaya yönelik ilgi, merak, öğrenme duygusu; bunları (ilkece) kendi yararına değiştirme (gerek ve) isteği. En azından bir ilk bakışta, bu noktalardan birincisinin bilim etkinliği ile çok yakından ilişkili olduğu; ikincisinin ise teknik ya da günümüzdeki terimiyle (bilime dayalı teknik anlamında) teknoloji ile ilgili bulunduğu anlaşılacaktır.

Soyut düşüncelerimizi anlatan her terim belli bir kavramın dilsel karşılığıdır. Soyutluğu belirten tüm temel kavramlarımız ise, ancak

kendi karşıtları ile birlikte düşünülebilir: Doğru-yanlış, iyi-kötü, değerli-değersiz, düzenli-düzensiz, (gerçekliğe yönelik) doğru-yanlış gibi. Bilmek kavramı da, bir kavram çiftinin "olumlu" diyebileceğimiz parçasını oluşturmaktadır; onun öteki, "olumsuz" parçası "bilmemek"tir.

Biz, genel ilke olarak neyi bilip neyi bilmediğimizi söyleyebiliriz? Biz buradaki bağlamımız için ilk saptama olarak "bilmek"ten, olup biten (ya da salt matematikte olduğu gibi kafamızın içindeki) her hangi bir şeyi anlamış, öğrenmiş olmayı anlatmak isteyebiliriz. Ancak bilim ve bilimsel bilgi söz konusu olduğunda bu "şeyin" dünyada belli bir genelliği, "genel olma" niteliği bulunmalıdır. Bilmek ya da bilmemek sorununun bizim açımızdan ya da akademik diyebileceğimiz düzeydeki en temel yönünü de bu nokta oluşturmaktadır.

Bilim Kavramı ve Bilimler

Bir bütün olarak düşünülüğünde Bilimin ne tür bir etkinlik olduğu, öte yandan bize ne verip bizden aldığı, insan türünün geleceği üzerinde ne gibi etkileri bulunabileceği gibi birtakım temel sorular, günümüzde başta felsefe çevreleri olmak üzere değişik düşün ortamlarında sorulmaktadır. Bu konuda bir uçta, belki sayıları gittikçe azalmış olmakla birlikte bilimsel bilginin kesinliğine ya da kesin doğruluğuna inanan, "aşırı pozitivist" yaklaşımda olanların bulunduğu söylenebilir; bu yaklaşım için "bilimcilik" terimi kullanılabilir. Öteki uçta da, bilimin örneğin sanattan, "mitos"tan pek değişik bir etkinlik olmadığını ileri sürenler vardır; bunların genel olarak bilime temelsiz karşı çıkış biçiminde nitelendirilebileceğini söylemek yanlış olmamalı.

Bu "aşırı uçları" bir yana bırakabilirsek, dengeli bir kuşkuçuluğun ışığında bilim etkinliği ile ilgili olarak belirtilebilecek temel (ya da "felsefi" noktalar neler olabilir? Bunun için ilkece belli başlı her etkinlik söz konusu olduğunda sorulabilecek geniş kapsamlı üç soruyu bilime yöneltip bunlara yanıt aramak kanımca yerinde olacaktır. Bilim etkinliğinin içeriği ya da konu birimleri nelerdir? Onun amacı nedir? Onun içeriğine bakarak bu amaca ne yolla ulaşılabilir, bir başka anlatımla onun yöntemi (ya da yöntemleri) konusunda ne söylenebilir?

Birinci soruyla ilgili olarak, bilimin konu içeriği (evreni de içine almak üzere) dünyada ilkece sürekli yinelenen gerçekler olan olgulardır dememiz gerekir; örneğin nesnelerin düşüşü, ışığın yayılması, yıldız kümelerinin hareketleri, moleküllerin oluşumu, enzimlerin etkileri, organların çalışması insanda psikoseksüel gelişme, toplumsal kurumların işleyişi, iktisadi üretim ve belirleyicileri... İkinci olarak, bilim etkinliğinin amacının bu olguları doğrulanabilir ve yanlışlanabilir genellemeler aracılığıyla açıklayarak dünyayı anlama, tanıma olduğunu söyleyebiliriz. Burada üçüncü ve son olarak da,

onu bu amaca götüren yöntemin, kuramların ya da kuramsal yaklaşımların ışığında olabildiğince denetli bir ortamdaki denetli gözlemlerin ve yapılabildiği ölçüde denetli deneylerin ortak özelliklerini içerdiği belirtilebilir. Bu yöntemin dış dünyaya yönelik olarak gözlemi, deneylerin hazırlanmasını, ölçüm vb. matematiğin uygulanmasını içeren "empirik" öğelerinin yanında, varsayımlar, ussal çıkarımların yapılması, dil aracılığıyla biçimlendirilen genellemeler gibi düşünce temelli yönleri vardır. Kuşkusuz bilimin genel yönteminin bütün bu öge ve yönleri birbirinden bağımsız olarak değil, belli bir ilişkisellik içinde işlemektedirler.

Bütün bilimlere, özgü ortak bir yöntemin bulunduğu, değişik bilimlerin bir bütün oluşturdukları dü-

şüncesi biçimindeki "pozitivist" (olgucu) görüş, bugün felsefe çevrelerinde önemli ölçüde eleştiriye uğramaktadır. Bunlardan biri, çağımızın Viyana çevresi olarak bilinen neopozitivistlerin birden çok bilimin söz konusu olabileceği şeklindeki eleştirisi. Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi tek tek temel bilim alanlarında, onların ayrı ayrı konu içerikleri söz konusu olduğu ölçüde değişik altyöntemler, "teknikler", gözlem ve deney araçları vardır. Bu açıdan tek tek ve özerk bilimlerin olduğunu söylemek doğrudur. Ancak daha yukarıda belirtilen temel yöntembilgisi ("metodoloji") sorularının yanıtını ararken, bu tek tek bilimlerdeki amaç, genel anlayış ve yaklaşım, düşünüş biçimi ortaklığını görebilmeliyiz. Viyana Çevresi'nin etkinlikte bulunduğu

1920'lerle 30'ların başlangıcından beri bilim dünyasında olup bitenler, bu arada fizikokimya, moleküler genetik, psikobiyojoloji, toplumsal ruh-bilim gibi temel bilimler arasında keşif ortamı ya da ara alanların ortaya çıkması, Çevre'nin temel saptamalarına büyük bir destekleyici olmuştur. Böyle çok temel, genel bir anlamda tek bir bilim etkinliğinden söz etmek, gerek bilimlerin her düzeydeki yürütülüşü gerekse bilim felsefesi açısından ters bir durum ortaya çıkarmak şöyle dursun, gerek

somut gerek kavramsal düzeydeki gelişmelerle doğrulanmaktadır. Bilimin görünüşe göre dünyanın sınırsız bir nitelik ve nicelik gösteren olgularla ilgili genellemeleri dizgeli ("sistemli"), karmaşık ve çok boyutlu bir önermeler ağı oluştur-

dur. Kuralına uygun gözlemlerden bilim adamı endüktif çıkarım yaparak bir sonuca ulaşır; gözlemler, mevcut tüm durumları kapsamayacağından, endüktif mantık bir olasılık çıkarımını içerir. Buna göre, pozitif bilimde kesin doğrular değil olasılıklar vardır.

Pozitif bilim bir teknolojidir. Bu teknoloji yoluyla, doğa ve evreni anlamada güvenilir ve geçerli sonuçlar elde edilmiştir. Olayların anlaşıldığını gösteren en iyi kanıt, bilimsel veriler temelinde, bir kısım doğa ve hatta evren olaylarının yordanmakta ve kontrol edilmekte olmasıdır.

Bilmek, Pozitif Bilim ve Felsefe

Sirer Karakaş
H.Ü. Deneysel Psikoloji Anabilim Dalı

Doğa ve genelde evreni bilmek, bunların içerdiği olayları anlamak, insanlığın temel davranışlarından biridir. Çevreye uyum sağlama yeteneği, insanın dış çevresi kadar iç çevresini yani kendisini bilme ve anlama yeteneği ile doğrudan ilişkilidir. Bilme ve anlama faaliyeti, sokaktaki insanın, bir ölçüde öznel nitelikte olarak sürdürdüğü günlük faaliyetleri arasındadır. Ancak bu iş, bir de, belirli konuların belirli amaçlara yönelik olarak uygun yöntemlerle sistematik olarak ele alındığı disiplinlerde sürdürülür. Pozitif bilimler (örneğin fizik, kimya, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, antropoloji), formel disiplinler (örneğin, matematik ve mantık), sanat ve beşeri disiplinler (örneğin, edebiyat, resim, müzik) ve metafizik disiplinler (örneğin, din) bilme ve anlama faaliyetlerinin sürdürüldüğü farklı disiplinler arasındadır.

Felsefe, değişik zaman ve yerlerde bu disiplinlerden her birinin içinde yer almıştır. Bilim dallarının henüz felsefeden ayrılmamış olduğu 17. yüzyıla kadar olan dönemlerde, bazı filozoflar ve bazı felsefe sistemleri günümüzde bilimsel olarak nitelendirilen amaç ve yaklaşımları sergilemişlerdir. Aristo ve Descartes'in sistem ve yaklaşımları, felsefede bilim yaklaşımına, felsefe içinde bilme ve anlama girişimlerine bir örnektir. Felsefenin bilimler-üstü bir formel disiplin olarak da işlevi vardır: bilimsel yaklaşım, felsefe içinde Auguste Comte ve diğer pek çok filozofun felsefi görüş ve sistemlerinin sentezinden ortaya çıkan pozitif bilim felsefesinin bir ürünüdür.

Felsefe kimi zaman da bir metafizik disiplin niteliğinde karşımıza çıkmaktadır; dinsel sistemlerde olduğu gibi. Felsefenin varlığını hangi disiplin altında sürdüreceği, bir 'zeitgeist' meselesi olup bu karar büyük çapta felsefeci ve düşünürlere aittir.

Ancak felsefenin, bir fiil felsefe disiplininin büyük düşünürleri tarafından ve kritik akımlar sonucunda geliştirilmiş olan pozitif bilimlerle ilişkilendirilmesi durumunda; pozitif bilim yaklaşımının neyi içerdiğinin iyi bilinmesi gerekir.

Pozitif bilimin temel ölçütleri; gözlenen ve ölçülebilen olayların iletilebilmesi ve başkalarına tekrarlanabilmesi, böylece de araştırma hipotezinin sağdabilmesidir. Araştırma hipotezi ise, genelde, dedüktif çıkarımla elde edilir. Kaynağının seçiminden, seçimde etkili bilinçli veya farkına varılmayan zihinsel faaliyetlere ve 'felsefe küre'ye kadar, özneliliğin yer aldığı hipotezin kurulmasında; kesin doğru ve yanlışların söz konusu olduğu dedüktif mantığın kullanılması uygundur. Zira sağdabilirlik için, hipotezlerin kesin, tek yönlü ve yalanlanabilir olması bir zorunluluktur.

Hipotez aşamasından sonra ise, bütün yaklaşım ve işlemler nesnel olmalıdır. Bilim adamı olaylar arasındaki nedensellik ilişkilerini, prensip olarak bu ilişkinin keşfine en uygun yöntemi yani deneysel yöntemi kullanarak keşfetmeye çalışır. Deneysel yöntem, temelde David Hume'unkinden kaynaklanan bir nedensellik anlayışı içerir ve deneysel teknikler nedensellik ile ilgili ölçütleri sağlama amacına yöneliktir. Bilim adamı araştırmasına başlamadan önce hipotezini, deney desenini ve kullanılacak bütün yöntem ve teknikleri, sonuçların hangi olasılık değerinde test edileceğini baştan belirler; yol boyunca yöntemde, olasılık değerlerinde duruma uygun değişiklik yapması söz konusu olamaz. 'Kendini doğrulayan kehanet' bilimsel bir faaliyet değil, kişinin kendi varsayımını doğru çıkarmak için yaptığı bir manipülasyon-

dur. Kuralına uygun gözlemlerden bilim adamı endüktif çıkarım yaparak bir sonuca ulaşır; gözlemler, mevcut tüm durumları kapsamayacağından, endüktif mantık bir olasılık çıkarımını içerir. Buna göre, pozitif bilimde kesin doğrular değil olasılıklar vardır.

Pozitif bilim bir teknolojidir. Bu teknoloji yoluyla, doğa ve evreni anlamada güvenilir ve geçerli sonuçlar elde edilmiştir. Olayların anlaşıldığını gösteren en iyi kanıt, bilimsel veriler temelinde, bir kısım doğa ve hatta evren olaylarının yordanmakta ve kontrol edilmekte olmasıdır.

Pozitif bilim teknolojisi, genelde Newtoncu sistem temelinde ve pozitif bilim felsefesinin ilkeleri altında, bilimadamlarınca geliştirilmiş deneysel ve istatistiksel işlemleri içerir. Beri yanda, Newtoncu yaklaşımın yanında, rölativite kuramı ve kaotik sistemler yaklaşımı da vardır.

Pozitif bilim; sayıtları, ölçütleri, işlem ve amaçları ile kendi içinde tutarlı ve öz-kontrola sahip bir sistem olarak geliştirilmiştir. İlgilendiği konu imkan verdiği oranda, bilim adamı, oyunun kurallarına uyar. Ancak bu bir orandır; 'katı ve yumuşak bilimler' kavramı da işte bu oranla ilgilidir. Yumuşak bilimlerde dakiklik ve kontrolden verilen ödün, uygun teknik ve yaklaşımlar kullanılarak en az indirgenmeye çalışılır. Ancak, yumuşak bilimlerin ilgilendiği olayları anlamada uygun yolun pozitif bilim ve deneysel yöntem olup olmadığı, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Pozitif bilim, felsefenin yarattığı bir sistemdir; ancak bu sistem, belirlenen ana ilkeler ışığında bilim adamlarınca geliştirilmiştir. Pozitif bilime benzemeye ve hatta onunla özdeşleşmeye çalışmak yerine, felsefe disiplininin, çağdaş dünyada yer alan yeni akım ve sistemleri içeren yeni bakış açıları ve 'bilme' yollarını geliştirmesi, böylece de bir 'üst-etkinlik' olarak varlığını sürdürmesi, daha akılcı, pragmatik bir yaklaşım olabilir.

maktadır; buna bilimsel bilgi adını veriyoruz. Örneğin (gerekli bir koşul olarak) uygulamalı bir bilim olarak görülebilecek tıp etkinliğinin dayandığı temel bilimlere dikkate alalım; burada (tıbbi) fizik, (tıbbi) kimya, tıbbi genetik ve genelde biyoloji, ruhbilim, toplumbilim ve başkaları söz konusu olmaktadır. Bütün bu bilimsel alanlarda ve onların uygulamalı uzantılarında (örneğin klinik dallarda) yapılanlar, insanın sağlık - hastalık sorunlarının anlaşılması ve çözümü için olgusal bir sıralama içinde birbirine bağlı olarak yürütülmektedir. Bu da, tüm bilimsel bilginin ilkece bir ağ oluşturduğu savını çok büyük ölçüde doğrular konumdadır.

Felsefe Etkinliği: Tekil mi, Çoğul mu?

Kanımcı ve felsefe çevrelerindeki genel kanının tersine, genelde felsefeciler kendi alanlarına öteki insan etkinliklerine “özellikle bilime” yönelttikleri eleştirel bakış açısıyla bakma alışkanlığında değillerdir. Değişik felsefeciler alanın tümünün değerlendirilmesi, alışılmış felsefe terimiyle “temellendirilmesi” yerine, karşı çıktıkları felsefe okullarını, karşı oldukları felsefecilerin yaklaşım ve görüşlerini, savlarını eleştirmeyi yeğlenmişlerdir. Çağımızda yeni olguculuğa karşı çıkan (kendilerini nasıl adlandırırlarsa adlandırsınlar) geleneksel felsefeciler gibi.

Bir yandan bu durum, öte yandan felsefedeki yaklaşım, görüş ve savların çok büyük çeşitliliği dikkate alındığında, çoğul olma niteliğinin felsefenin kendisinde bilimdenkinden çok daha ileri bir biçimde söz konusu olduğu anlaşılacaktır. Özellikle son yüzyıllardaki evrimi, en başta da çağımızdaki gelişmesi dikkate alındığında artık tek bir fel-

sefeden değil birtakım değişik felsefelerden söz açmak daha doğru olabilir.

Felsefe ile ilgili temel noktalarda bizi ilgilendirecek olanlar arasında, geleneksel ussalcı (“rasyonalist”) felsefenin temel savının en başta geldiği vurgulanabilir: Dünya ile ilgili bilginin temel kaynağı dış dünya, olgular dünyası değil, insan usudur. Bu temel çıkış noktasının az ya da çok karşısında olmuş felsefecileri “empirisistler” olarak adlandırıyoruz; örneğin çok ileri bir ussalcı olan Plato’nun karşısında düşünebileceğimiz Aristo gibi. Ussalcı felsefeye bağlı kişi, bilginin temelde gözlem ve deney yoluyla üretilecek bir önermeler bütünü olduğunu görmemesine bağlı olarak dayanaksız, doğruluğu (ve yanlışlığı) gösterilemeyecek savlarla, “spekülasyon”la dünyayı anlamaya, açıklamaya çabalamıştır.

Söz konusu temel yaklaşımın bir sonucu da, belli konuları ya da ilgi alanları, belli bir amacı, belirli yön-

temleri bulunan, dolayısıyla “teknik bir akademik disiplin” konumundaki felsefe ile “düşünürlüğün” karıştırılmasıdır. Dünya ile, yaşamla, ilgili çok değerli düşünceler ileri sürebilen aydınlar, ozanlar, öteki sanatçılar, toplumsal önderlere sözcüğün ilk, en başta gelen belirli anlamında felsefeci diyebilir miyiz?

Bilim etkinliğinin “abartılması” ile ilgili olarak kullanılan “bilimcilik” teriminin felsefe etkinliği için söz konusu olabilecek karşılığı “filozofizm”dir” denebilir. Bu sözcük bu anlamda, felsefeye aşırı bağlanma, onu büyütme, yüceltme, eleştirisiz kabullenme anlamında kullanılmaktadır da. Geleneksel, temelde ussalcı felsefeye de bu terim kanımca çok yakışmaktadır.

Bilim ve Felsefenin Evrimleri

Bilimle felsefenin evrimleri önemli ölçüde kesişmişlerdir. Bilimsel kuramların gelişmediği bir ortamda bilimin de temelde dayanaksız savlar ileri sürmekten ileri gidemediğini görüyoruz. Gerçekten de bu savları ileri süren kişiler zamanlarının felsefecileri idi; örneğin yukarıda değindiğim “teknik” anlamda etkinliğin ilk geliştiricileri olarak görülen Eski Çağların Güney Ege felsefecileri dünyanın yapısının temelini ateş/toprak/su vb. nesnelere tek başlarına ya da birleşerek oluşturduklarını düşünüyorlardı. Burada önemli olan, inanç dizgelerindeki tersine, dünyayı doğaüstü olmayan, “dünyaevi” bir biçimde, başka bir anlatımla laik anlayışla açıklama çabasının bulunmasıdır.

Daha sonra, Atina okulu olarak

bilinen felsefeciler olarak Sokrat, Plato, Aristo'nun çalışmaları, dünyanın yapısından çok onu nasıl bilebildiğimiz, onu tanıyabilmek için nasıl düşündüğümüz sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Burada Platon'un salt bir felsefeci olarak çalıştığını, belki "bilim" üzerinde düşünmekle birlikte zamanına göre de olsa doğrudan bilimsel bilgi üretme çabasında olmadığını; Aristo'nun ise özellikle canlılar dünyası üzerinde bugünkü anlamda bilimsel kaygı taşıyan çalışmalar yaptığını görüyoruz. Bu bakımdan, Aristo'nun çalışmalarına bakarak onun, felsefe ve bilimin evrimlerinde bu iki etkinliği birlikte yürütenlerden biri olduğu söylenebilir. Daha sonraki gelişmelere evrimsel yaklaşımın ışığında bakıldığında ise, zaman zaman örneğin El Biruni ya da Descartes gibi bilimsel çalışmalara da eğilmiş felsefecilerin varlığını gözliyoruz.

Ancak zamanla, özellikle Yakın Çağlara gelindiğinde, özellikle de

yerleştiremeyiz. İlkece bu, özellikle bilim etkinliğinin felsefenin eleştirel-mantıksal süzgecinden geçirilmesinin artmış olmasına bağlı bir etkileşimdir. Felsefenin bilimler açısından görülüşü ise ne yazık ki genelde çok boşlanmış bir çalışma alanı olmuştur. Örneğin biliminkiyle karşılaştırıldığında, felsefenin, onun evriminin toplumbilim yönünden değerlendirilmesinin yapıldığı ne ölçüde söylenebilir? Kanımca bu bakımdan en ilginç ve belki de en önemli olan çalışma alanı, felsefenin, daha doğrusu filozofların ruhbilimsel açıdan kapsamlı biçimde incelenmeleri olacaktır. Genelde insanları felsefeye çeken ruhbilimsel etmenler nelerdir? Değişik felsefe okullarının temsilcileri, örneğin ussalcılarla empirisistler arasında bu yönden ortak yanların yanında ne gibi ayrılıklar vardır? Bunlar, onların değişik felsefelerin temsilcileri olmalarını, değişik felsefe yapılarını ne ölçüde belirlemektedir.

geçen yüzyılda ve giderek artan biçimde yüzyılımızda temel bilimlerin ve altdallarının, bilim-felsefe ikilisinin oluşturduğu kümeden tümüyle bağımsızlaştıklarına tanık oluyoruz. Bugün felsefecilerle felsefe tarihçileri arasında bilimle felsefenin yeniden, gelişmelerinin ilk zamanlarındaki birlikteliğe döndükleri biçiminde bir sav ileri sürenler vardır. Kanımca bu, yöntembilgisi açısından çok yanlış ve aldatıcı bir görüştür. Evet, günümüzde bilimle, bilimlerle felsefe arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Ancak buna bir benzerlik ilişkisi gözüyle bakamaz, artık iki etkinliği bir kümeye

Evrimsel yaklaşımın ışığında bakıldığında, bir süreç olarak bilimlerin evriminde zamanla neyin elenip neyin (hiç olmazsa "şimdilik") kaldığını, bir süreklilik içinde nelerin değiştiğini saptamak çok zor olmaktadır. Bu değişimin oluş biçiminin açıklanması bir yana, eski bilimsel kuramlarla genellemelerin bugün için geçerliliklerinin kalmadığı açıktır; örneğin canlılık bilimlerini, gökbilimi düşünelim. Ancak felsefede durum nedir?

Böyle bir sorunun yanıtının daha yakından verilebilmesi için, yukarıda bilimi anlamak amacıyla sorduğumuz temel yöntem bilgisi sorularının kanımca bu etkinlik konusunda da gümdeme gelmesi gerekecektir. Birinci temel nokta ile ilgili olarak, yazarımızın katıldığı yeni olgucu yaklaşımın ışığında felsefenin artık kendine özgü bir konu biriminin kalmadığı dile getirilmelidir. Bir başka deyişle, felsefe artık eskiden bilimle birlikte yüklendiği, dünyayı doğrudan açıklama işlevini tümüyle yitirmiştir. Bugün onun bu işlevdeki payı, bilim etkinliğinin (bilimsel önermelerin, kuramların, yöntemin ve yaklaşımların) yukarıda belirtilen eleştirel-mantıksal değerlendirilmesinin yapılması biçiminde ve dolaylıdır. Sanat, estetik ve etik değerlerimiz, siyasal yaşam gibi insan yaşamının belli başlı öteki yönleriyle ilişkisine de bakıldığında, felsefenin genelde de kavramsal düzeyde bir etkinlik olduğunu (olması gerektiğini) görüyoruz.

İkinci olarak felsefenin, bilimin dünyayı tanıma, anlama, açıklama olarak özetleyebildiğimiz amacı ile ortak olagelmış amacının bugün de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ilk noktanın ışığında bakıldığında felsefenin bu amaca katkısı doğrudan değil dolaylı olmaktadır. Üçüncü olarak ise, yine ilk iki temel nokta ile bağlantılı olarak felsefenin yönteminin ilkece kavramsal-mantıksal-anlambilgisel ("semantik"), en geniş olarak ussal öğelerden oluştuğunu görüyoruz. Bunlar felsefe etkinliği bağlamında kendi başlarına bir bütün oluşturmaktadırlar. Ancak bu bizi, felsefecilerin yaptıkları işte duyu verilerinin payının bulunmadığı gibi anlamsız bir sonuca

da kuşkusuz götürmemelidir. Her evrimsel süreç gibi felsefe evriminde de başlangıcın ve sonrasının ürünleri (bilimdeki ölçüde olmasa da) günümüzdeki durumun tarihsel-ışlevsel karşılığıdır, onun özdeşi değil.

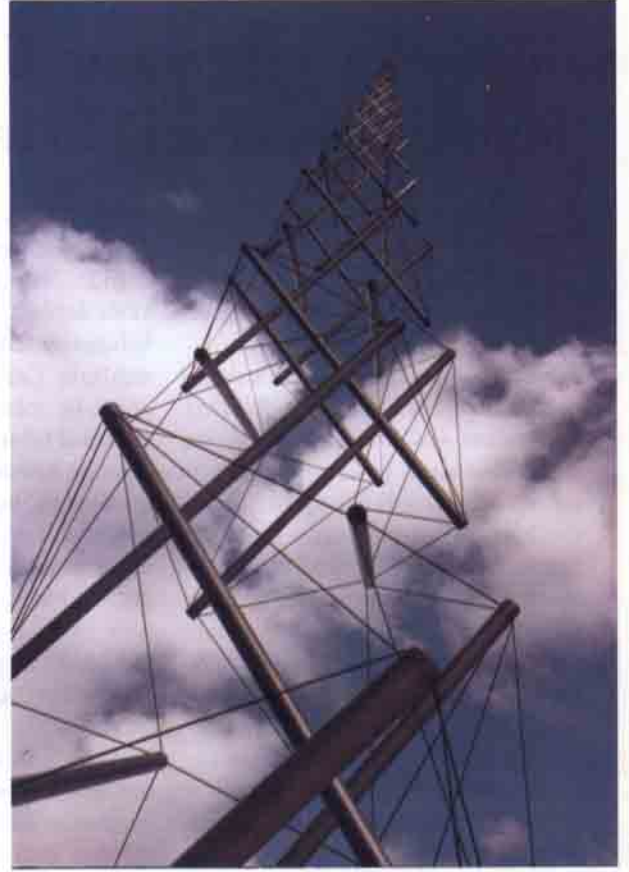
Temel Bir Nokta: “Bilmiyorum” Diyebilmek

Belki bütün dünyada, insan toplumlarındaki gelişmeyi, en başta bilimin evrimini (kuşkusuz genelde de evrimi) kavramamış kişilerin sanırım sıkça dile getirdikleri bir soru var: “Bilim her şeyi biliyor mu?” Sorunun soruluş biçimindeki yanlışlığı bir yana bırakırsak, gerçekten bilim adamları arasında böyle bir soruya “evet” yanıtını verecek kimsenin bulunamayacağı, bulunmaması gerektiği kanısındayım. Bilim etkinliği aracılığı ile yapılanlar, bir açıdan bilinenden bilinmeyene doğru yol almak ise, bu sorunun anlamsızlığı açık olacaktır. Bilimsel yollarla dünyadaki her şeyi biliyor durumda olsak, etkinliği yürütmenin olanağı ve amacı kalır mıydı?

Ayrıca, her etkinlik gibi bilimin de kendi amacı ile ilgili ve değişik etmenlerden kaynaklanan sınırları olacaktır. Ancak konumuzla ilgili olan bir başka nokta bizi burada daha çok ilgilendirebilir. Felsefede yeni olguculuğa ve bilimde usallığa ilkece karşı çıkan geleneksel felsefeciler, felsefe tarihçileri, bilim tarihçileri, bilim etkinliğinde şimdiden çok geleceğe yönelik şu noktayı sık olarak belirtmektedirler: Yeni olguların bilim etkinliğinin bir gün olgularla ilgili tüm bilinmezleri ortaya koyacağı gibi açık ya da örtük biçimde dile getirilmiş bir temel savları vardır. Oysa bilim tarihi bize gösteriyor ki bu etkinlik (onun belli bir dalındaki) kuramların, kavramsal çerçevelerin bilimsel devrimler yoluyla kökten değişmesi ve olgusal dünyaya yeni yaklaşımların ışığında bakılması ile gelişmektedir. O zaman da, bugünün “bilinenleri”, yarının “yanlışları” olacaktır. Böyle

bir sav, başka alanlarda olduğu gibi bilimde de evrimsel gelişmenin gözden kaçırılmasının doğal bir sonucu ve yanlış bir yorumdur. Viyana Çevresi’ndeki yeni olgucu felsefecilerin ve bilim adamlarının, bilimin dünyadaki tüm olguları tüketici bir biçimde açıklayabileceği gibi abartmalı bir saptamayı gerçekten yapıp yapmadıklarını burada bir yana bırakabiliriz. Bizim için ilkece önemli olan noktalar şunlardır. Bir kez, bilimsel devrimler de bilimin genel evrimsel akışının içinde yer almaktadırlar, onun dışında değil. İkinci olarak, Avrupa’da Yeniden Doğuşla başlayan yeni bilim anlayışı ve onun yürütülüşü, dayanaksız savlardan olabildiğince uzak kalıp varsayım, genellemeler, (dolaylı da olsa) kuramlar ile olgular arasında matematiksel ve kavramsal uyumu gündeme getirmiştir. Bu, bilimin evriminde bir dönüşüm ya da ötedeki değişimdir; etkinliğin iç gelişmesinin çizgisini aşan olağanüstü dış ya da toplumsal etmenler söz konusu olmadıkça bundan artık geriye dönüş yoktur. Burada üçüncüsü, gerek nitelik gerekse nicelik açısından dünyadaki ve evrendeki olguların varsıllığı öylesine büyüktür ki bilimin bunları açıklama yoluyla tüketebileceğini inanmak ne felsefi ne de bir başka açıdan gerçekçilikle bağdaşmaz.

Çağımızın öndegelen felsefecilerinden Bertrand Russell’ın, “bilim bildiklerimizdir, felsefe ise bilmediklerimiz” gibi bir savı vardır. Burada tartışılanlar, bu çok çarpıcı sözde doğruluk payının neredeyse hiç bulunmadığını ortaya koyuyor olmalı. Gördük ki, bilim yalnızca bildiklerimizden oluşmamaktadır. Felsefe de gerçekte bilgi üretebilmiş, üretebilecek bir alan olmadığından onda

ne bildiklerimizden ne de bilmediklerimizden söz edebiliriz. Felsefe, bilime ve bilgiye kavramsal düzeyde dışardan bakan bir üst-etkinliktir. Gerçekte bu iki etkinlik birbirinin “rakibi” değil bütünleyicisidirler.

Geleneksel felsefeciler ve felsefe tarihçileri, (gerçekte bir kavram olarak tanışık olmadıkları) felsefe evrimini genelde “büyük filozoflar geçidi” biçiminde görmek eğilimindedirler. Felsefeye ve gelişimine kökten eleştirel bir gözle bakmak, bu geçidin içinde “bilmiyorum” diyememiş olan “büyük” felsefecilerin çoğunluğu oluşturduğunu sanıyorum kolayca gösterecektir.

(Aşağıdaki kaynağın ilgili bölümlerinin gözden geçirilmesi, bu yazıda savunulan görüşlerin en azından bir bölümü konusunda daha başka ipuçları verebilir: Hans Reichenbach: The Rise of Scientific Philosophy, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, (1951) 1966; Türkçesi: Bilimsel Felsefenin Doğuşu, çev. Cemal Yıldırım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981).

Bilimsel Araştırmanın Üç Ögesi: Teknik, Yöntem, Felsefe

Ahmet Inam
ODTÜ Felsefe Bölümü

Felsefenin nasıl bir insan etkinliği olduğu yüzlerce yıldır tartışılıp duruyor. Felsefecilerin bu konuda kendi aralarında anlaşamamaları, felsefenin, felsefeci olmayanların gözüne daha da anlaşılması zor bir çaba olarak görünmesine yol açıyor. Bu kısa yazımda bilim-felsefe ilişkisini, bilimdeki araştırma uğraşı içinde tartışarak, felsefenin bilimdeki yerini göstermeyi deneyeceğim. Böylece yüzlerce yıllık "felsefe nedir?" tartışmalarına belli bir açıdan katılmış olacağım. Okuyucu yazıdaki savlarımı araştırıp, sorgulayarak tartışarsa, farklı görüşlerin ışığında irdeleyebilirse, kendi felsefe görüşünü genişletip, zenginleştirebilir.

Her bilimsel araştırma belli bir geçmişe dayanıyor. O geçmişin yer aldığı toplumsal, politik, kültürel etkilerle kendi iç yapısını kuruyor. Örneğin kimyadaki bir araştırma konusu belli bir somut yaşam sorunundan kaynaklanmış olabilir. Bu sorun, belki de askeri amaçları olan bir araştırmanın çözmesi gereken bilmecelelerden biri olabilir. Unutmamalı ki kimyadaki sorun, kimyanın kendi iç kuralları ve işleyişi ile çözülecektir. Dış etkiler bu işleyişi geciktirebilir ya da hızlandırabilir. Dallanıp, budaklandırarak zenginleştirebilir.

İşte araştırmanın işleyişinde sorgulamadığımız, çoğu kez farkına bile varamadığımız inançlarımız, kabullerimiz söz konusudur. İçinde yer aldığımız kültür, kişilik yapımız, konuştuğumuz dil, yetiştirme biçimimiz sürekli iş başındadır. Bilim geçmişten, kültürel yapıdan, bilim adamlarının kişilik yapılarından tümüyle soyutlanamıyor. İşte araştırmanın gerek iç yapısını (Söz konusu bilim dalı kimya ise, kimyanın ilkeleri, kuramları, geçmişten, bu yana gelen değişik araştırma programlarını taşıyan, bir uzmanlık alanı olan kimya kastedilmektedir. Her bilim dalının, bilimler arası dalların tümünün bir iç yapısı vardır.) gerekse, tarih, kültür, toplum, ekonomi, bilim adamlarının ruhsal yapılarını içeren dış yapısını saran bir felsefe küre'den söz edilebilir. Örneğin

Aristo Fiziğini soran felsefe küre ile Newton Fiziğini soran felsefe küre aynı değildir. Nasıl atmosferin çoğu kez farkında değilseniz, bilim adamları olarak soluduğumuz felsefe küre'nin de farkında değilizdir. Çağdan çağa, dönemden döneme, bir anlamda egemenliğini sürdüren temel bilim anlayışlarıyla birlikte değişen bir küredir bu. İçinde farklı görüşler taşısa da, bu farklı görüşlerin tartışılmasını olanaklı kılan bir ortak düzlemi barındırır içinde. Değişen küreler içinde değişmeyen ya da göreceli olarak daha uzun sürede değişen ortak öğeler vardır. Bundan dolayı Sokrat öncesi fiziği, büyü-cülüğü, simyayı, Aristo Fiziğini anlayabiliyoruz.

Burada bu ortak temel ilkelere neden felsefe adını verdiğimi sorabilirsiniz. Araştırmayı başlatan, sorgulamayı, soruşturmayı, gözlemi, deneyi olanaklı kılan temel görüşler, doğa, evren, tanrı anlayışları, bilgiye, bilime bakış, hep bu kürenin yapısı içinde sürüp gidiyor. Kant'ın çabasını anımsayınız. Çağının bilimini kültür, inanç, sanat içinde yorumlamaya uğraşırken felsefe küresini kendi açısından keşfetmeye çalışıyordu. Hegel için de aynı durum söz konusudur, Husserl için del.. Reichenbach da kendi gözlüğünden görüyordu küreyi. Felsefeyi bilimin yanında nereye koyduğumuz, bu küredeki yerimizi nasıl algıladığımızı bağlıdır. Gidersek felsefeyi yok saymanız kükümsememiz ya da abartmanız da felsefe kürede kendinize biçtiğiniz yerle ilgilidir. Araştıran bir bilim adamının bu kürenin dışında yaşayamayacağını söylerken, felsefeyi abarttığımı sanılabilir. Unutmayalım ki her türlü efsaneyi, sanatı, inanç düzenlerini, bilimi, dünya görüşünü sorgulayabildiğimiz en geniş küredir felsefe küre. Onu sorgulamak da felsefedir çünkü.

Felsefe küre, dünya görüşü, eğitim anlayışı, bilime, sanata, inanç düzenlerine bakış olarak beynimize, yüreğimize işleniyor, okullarda, kitaplarda, medyanın belirlediği iletiler (mesajlar) da. Mesleği felsefe olan bizler, felsefeyi yalnızca kendi uğraştığımız teknik bir alan olarak görüyoruz. Bu çağımızın felsefe küresinin yapısından geliyor. Felsefe bir "meslek"

olmuştur. Daraltılmış, yalıtılmıştır. Kökenindeki bütünlüğü arama çabasından koparılmıştır. Sanılmıştır ki, bilim gelince, felsefe ortadan kalkmıştır ya da ikinci plana itilip, bilim şoförünün "muavini" yapılmıştır. Bu anlayış da belli bir "felsefe"den kaynaklanıyor.

Felsefeyi böylesine "başa alınmış" kuşatıcı bir görev içinde görmenin sakıncaları yok mudur? İki bin beş yüz yıllık geçmişinden öğrendiğimiz yanlışlarımız, özürlerimiz elbette vardır. Soluduğumuz felsefe küreyi anlamaya çabalamanın, bu çabada, bilimin sanatın, değişik yaşam biçimlerinin sağladığı deneylerin katkısıyla yürümesinin, bence anlamlı bir felsefe etkinliği olduğunu söylemeliyim.

İşte, bilim kendi araştırma uğraşını böyle bir kürede yapıyor. Bilimin içindedir felsefe her bilimsel araştırma etkinliği felsefeyi içinde taşıyarak, konusuna, hedeflerine göre yöntemini oluşturur. Yöntem, çoğu kez önceden planlanıp, tasarlanıp da iş başında oluşturulan geliştirilen bir şeydir. Nasıl araştıracağız? Kitaplar, tümden gelim, tüme varım gibi yöntemlerden söz ediyorlar. Daha incelediğinizde bu yöntemlerin sayısını oldukça artırabilirsiniz. Bana böylesi yöntem adları, kalıpları hiç de açıklayıcı aydınlatıcı gelmiyor. Bir araştırma bittikten sonra geriye dönüp kullandığımız yöntemleri bulabilirsiniz, eğer merak ediyorsanız. Yaratıcı bir insanın "hangi yöntemi kullanayım?" sorusunu önceden kesin ve değişmez biçimde soran biri olduğunu sanmıyorum. Dediğim gibi araştırma yöntemi, o alanın ustalarından araştırma yapıya yapı öğrenilecek geliştirilecek bir iştir.

Araştırma tekniğine gelince, teknik, yöntemin belirlediği süreç içinde hesaplamaları deney düzenekleri kurmayı içeren çoğu kez yaratıcı buluşlar ve hünerler gerektiren çabalara verdiğimiz bir addır. Yöntem araştırma sırasında geliştirilecek genel stratejilerdir. Teknik, bu stratejilerin gerçekleştirilmesine yardımcı olan sorun, çözmeye yönelik araçların, yolların, çözüm biçimlerinin oluşturulmasıdır. Teknik yöntemden, yöntemse felsefe küre içinde iç ve dış bilim süreçlerinden etkilenir. Peki felsefe küreyi belirleyen toplumsal, kültürel, ekonomik, tarihsel etkenler yok mudur? Garip ama, bu etkenlerin saptanma çabasının ardında da bu çabayı sarıp sarmalayan bir felsefe küre vardır.